

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

SAN'ATGA OID FRAZEOLOGIZMLAR LINGVOMADANIY FENOMEN SIFATIDA

Mirsagatova Pokiza Avazbek qizi

O'zbekiston Milliy universiteti, katta o'qituvchi (PhD).

e-mail: mirsagatovapokiza@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7556-5255>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada san'atga oid frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari o'rganilgan. Tadqiqotda frazeologizmlarning til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ifodalashdagi o'rni, ularning milliy-madaniy mazmuni, konnotativ xususiyatlari hamda xalqning milliy mentaliteti va olamning lisoniy manzarasini aks ettirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. O'zbek va ingliz tillaridagi san'atga oid frazeologik birliklar qiyosiy jihatdan ko'rib chiqilib, ularning ekvivalent va ekvivalentsiz xususiyatlari hamda madaniy konnotatsiyalari yoritiladi. Shuningdek, frazeologizmlarning emotsional, ekspressiv va baholovchi komponentlari orqali milliy-madaniy tajriba va qadriyatlarning ifodalanishi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: lingvomadaniyatshunoslik, frazeologik birlik, san'atga oid frazeologizmlar, til va madaniyat, madaniy konnotatsiya, milliy mentalitet, olamning lisoniy manzarasi.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ, СВЯЗАННЫЕ С ИСКУССТВОМ, КАК ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН

Мирсагатова Покиза Авазбек кизи

Национальный университет Узбекистана, старший преподаватель (PhD).

Аннотация.

В статье исследуются лингвокультурологические особенности фразеологических единиц, связанных с искусством. Анализируется роль фразеологизмов в выражении неразрывной связи языка и культуры, их национально-культурное содержание, коннотативные особенности, а также способность отражать национальный менталитет народа и языковую картину мира. В сравнительном аспекте рассматриваются фразеологические единицы, связанные с искусством, в узбекском и английском языках, раскрываются особенности их эквивалентности и безэквивалентности, а также культурные коннотации. Кроме того, выявляется выражение национально-культурного опыта и ценностей посредством эмоциональных, экспрессивных и оценочных компонентов фразеологических единиц.

Ключевые слова: лингвокультурология, фразеологическая единица, фразеологизмы, связанные с искусством, язык и культура, культурная коннотация, национальный менталитет, языковая картина мира.

ART-RELATED PHRASEOLOGISMS AS A LINGUOCULTURAL PHENOMENON

Mirsagatova Pokiza Avazbek qizi

National University of Uzbekistan, Senior Lecturer (PhD).

Abstract.

This article examines the linguocultural characteristics of phraseological units related to art. The study analyzes the role of phraseological units in expressing the close relationship between language and culture, their national and cultural content, connotative features, and their capacity to reflect national mentality and the linguistic worldview. Art-related phraseological units in Uzbek and English are examined comparatively, with particular attention to their equivalent and non-equivalent features and cultural connotations. The article also reveals how national and cultural experience and values are expressed through the emotional, expressive, and evaluative components of phraseological units.

Keywords: linguoculturology, phraseological unit, art-related phraseological units, language and culture, cultural connotation, national mentality, linguistic worldview.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda milliy madaniyat va mentalitet masalalarini tahlil qilishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa tilning yangi qirralarini ochish, til tadqiqotlarini til va madaniyat uyg'unligida olib borishni taqozo etadi. Shu bois ham hozirda lingvomadaniyatshunoslik fani jadal sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda. Boshqa fanlar singari, lingvomadaniyatshunoslik ham o'z tadqiqot obyekti va muayyan vazifalariga ega. Lingvomadaniyatshunoslikning tadqiqot obyekti sifatida o'z ichida madaniy ma'lumotlarni mujassam etgan til birliklari qaraladi. Mazkur fanning vazifalari qatoriga quyidagilar kiradi: til va madaniyat uyg'unligida til birliklarini tahlil qilish, madaniy-lisoniy tushunchalarning shakllanishini o'rganish, so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi "madaniy ma'nolar"

qanday idrok etilishini tadqiq etish hamda milliy olam manzarasini aniqlash imkoniyatlarini o'rganish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

"Til va madaniyat masalasi murakkab, juda qiyin hamda ko'p tomonlama muhokamani talab qiladigan masaladir. Ularni o'rganishda nihoyatda ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur, aks holda bu ikki xil semantik tizimni bir qolipga solish xavfi yuzaga kelishi mumkin" [1, B. 225–226]. Til va madaniyat o'zaro chambarchas bog'liq bo'lsa-da, alohida va mustaqil tizimlardir. Ularni o'rganishda ularning farqlarini aniqlash bilan birga, o'xshashliklarini ham inobatga olish zarur. V. N. Teliya til va madaniyatning quyidagi umumiy jihatlarini ta'kidlaydi:

1. madaniyat, xuddi til singari, insonning dunyoqarashini aks ettiruvchi ong shaklidir;
2. til va madaniyat o'zaro aloqada, muloqotda bo'ladi;
3. til va madaniyatning subyekti doimo shaxs yoki ijtimoiy guruh hisoblanadi;
4. me'yoriylik til va madaniyat uchun umumiy xususiyatdir;
5. tarixiylik til va madaniyatning muhim belgilaridan biridir;
6. til va madaniyatda "dinamika-statika" qarama-qarshiligi bir xil tarzda namoyon bo'ladi [1, B. 225–226].

Madaniyat til va lingvistik belgilarda o'z aksini topadi hamda mustahkamlanadi. Bunday belgilar orasida frazeologik birliklar alohida ahamiyatga ega. Madaniy kodni o'zida mujassam etgan til belgilarini o'rganuvchi yangi fan — lingvomadaniyatshunoslik vujudga keldi. Lingvomadaniyatshunoslik fani til va madaniyat tutashgan nuqtada paydo bo'lib, til birliklarida aks etadigan madaniyat unsurlarini tadqiq etadi. Lingvomadaniyatshunoslikning ilk kurtaklari uzoq o'tmishga borib taqalsa-da, uning fan sifatidagi taraqqiyoti XX asr oxiri bilan belgilanadi. V. N. Teliya, M. L. Kovshova, Y. S. Stepanova, N. F. Alefirenko, V. V. Vorobyova, V. A. Maslova va boshqalarning asarlari lingvomadaniyatshunoslikning rivojlanishiga katta turtki bo'ldi. Hozirgi vaqtda ushbu fanning asosan predmeti va vazifalari aniqlangan.

V. A. Maslovaning fikricha, "Lingvomadaniyatshunoslik taraqqiyotida ikki davrni ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiq bo'ladi: birinchi davr — fan rivojining zaruriy shartlari — V. Gumboldt, A. A. Potebnya, E. Sapir va boshqalar, ikkinchi davr — lingvomadaniyatshunoslikning mustaqil tadqiqot sohasi sifatida taraqqiy etishi" [2, B. 205].

Frazeologiya olam lisoniy manzarasining bir bo'lagi sifatida qaraladi. V. A. Maslova ta'kidlashicha, "frazeologik birliklar har doim subyektga yo'naltirilgan bo'lib, ular olamni tasvirlash uchun emas, balki uni talqin qilish, baholash va unga nisbatan subyektiv munosabat bildirish uchun yaratilgan" [2, B. 205].

MUHOKAMA

Ushbu ta'riflar orasidagi bir nechta aloqa nuqtalarini aniqlash mumkin. Birinchidan, barcha olimlar lingvokulturologiya tilni madaniyatning ajralmas qismi sifatida ko'rishini ta'kidlaydilar. Ikkinchidan, tilni shu nuqtayi nazardan o'rganish lisoniy shaxsni har tomonlama tushunish, anglash imkonini beradi. Uchinchidan esa, til madaniyat hodisasi sifatida uni barcha darajalarda aks ettiradi.

Shunday qilib, lingvomadaniyatshunoslik fani xususida "XX asr oxiridagi o'zbek va xorij tilshunosligida til madaniyatdan «o'sib chiqqan» va uni ifodalashning asosiy vositalaridan biri" degan fikr paydo bo'ldi. Til orqali madaniyatning moddiy va ma'naviy qadriyatlarini yaratilgani sababli, tilni bir vaqtning o'zida madaniyatni yaratish, rivojlantirish hamda saqlash vositasi deb qarash mumkin. Shu tarzda, fanda yangi yo'nalish — lingvomadaniyatshunoslik paydo bo'ldi" [3, B. 15].

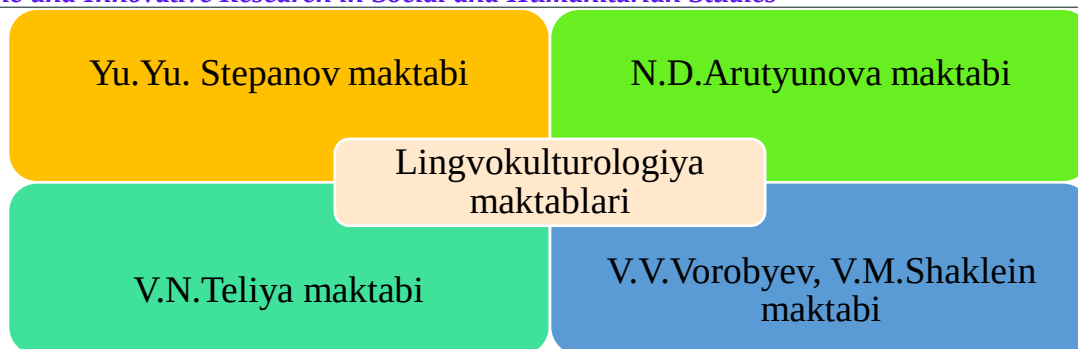
Inson atrofidagi olamni idrok etib, hosil qilingan tushunchalar lingvistik shakllarda tilda mustahkamlanib boradi. Til — millatning ma'naviy boyligi, milliy qiyofasining bir bo'lagi hamda birdamligi timsoli hisoblanadi. Shuning uchun ham inson odatda olamning o'zi bilan emas, balki olam haqidagi g'oyalar, kognitiv manzaralar va modellar bilan bog'liq bo'ladi. Olamni idrok etish jarayonida inson ongida nafaqat idrok etilayotgan narsa yoki voqeliklarning tasvirlari va xususiyatlari shakllanadi, balki tasvirning asosiy belgilari tanlanadi va tegishli toifalarga kiritiladi.

Bugungi kunda dunyo bo'ylab jadal rivojlanib kelayotgan yangi davr tilshunosligi, terminshunosligi, adabiyotshunosligi, san'at va madaniyat taraqqiyoti barobarida yurtimizda milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasi hamda madaniyat va san'at sohasini tubdan takomillashtirishga doir sezilarli sa'y-harakatlar olib borilmoqda. Shu tufayli, "zamonaviy tilshunoslikda" tilni anglash emas, balki til, madaniyat va shaxsning o'zaro munosabatlarini o'rganish yetakchi o'rinni egallab turibdi. Yuqorida keltirilgan triada, ya'ni "til, madaniyat va shaxs" uchligi orasidagi o'zaro munosabatlar lingvomadaniyatshunoslik sohasida tilning milliy-madaniy o'ziga xosligini o'rganishda alohida ahamiyat kasb etadi" [4, B. 42].

XIX asr boshlarida nemis folklorshunoslari aka-uka Grimmilar ham o'z navbatida til, madaniyat va etnik guruh o'rtasidagi munosabatlar muammosini hal qilishga harakat qilishdi. Ularning g'oyalari XIX asrning 60–70-yillarida Rossiyada F. I. Buslaev, A. N. Afanasyev, A. A. Potebnya asarlarida rivojlanib bordi.

Bugungi kunda madaniyatlarni taqqoslash juda dolzarbdir, zamonamiz jadal rivojlanib borayotgan bir davrda inson boshqa tillarni o'zlashtirishga intilishi muqarrar. "Tilshunoslikka nafaqat tilni o'rgatish, balki uning madaniy jihatdan shartlangan ma'nolarini tushunishni osonlashtirishga xizmat qiluvchi til belgilarini, avvalo, taniy olish va «mag'zini chaqish»ga o'rgatish vazifasi yuklatildi. Shunday qilib, madaniyatni tilda aks ettirish masalasini va madaniy unsurlarni til imkoniyatlaridan kelib chiqib, nafaqat til doirasida, balki undan tashqarida, ya'ni ekstralingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilish orqali til va madaniyatning o'zaro chambarchas bog'liq yaxlit tizim ekanligini tasvirlash imkoniyati yuzaga keldi" [5, B. 12].

Lingvomadaniyatshunoslik sohasiga bag'ishlangan ilmiy ishlarni kuzatish natijalari asosida aytish mumkinki, XX asr oxirlariga kelib Rossiyada (Moskva) to'rtta lingvomadaniyatshunoslik maktabi shakllandi va bular quyidagilar:

1. Akademik Yu. S. Stepanov asos solgan lingvomadaniyatshunoslik maktabi metodologik jihatdan fransuz tilshunosi E. Benvenist konsepsiyasiga yaqin turadi. Ushbu maktabning asosiy maqsadi madaniyat davomiyligini diaxronik aspektida tavsiflashdan iborat. Ma'lumki, har qanday til paydo bo'lgach, avvalo rivojlanadi, tarixiy yoki siyosiy voqealar tufayli muayyan o'zgarishlarga uchraydi, sayqallanadi, keyinchalik esa ma'lum sabablarga ko'ra o'z foydalanuvchilarini yo'qotib, natijada lotin va qadimgi yunon tillari kabi o'lik tillar qatoriga qo'shiladi. Maktab o'rganilayotgan tilni uning egasi sifatida emas, balki chetdan turib xolis nuqtayi nazaridan tahlil qiladi. Lingvomadaniy yo'nalishning rivojlanishida Yu. S. Stepanovning bir necha bor qayta nashr etilgan kitobi muhim ahamiyat kasb etdi.

2. N. D. Arutyunova rahbarligida asos solingan lingvomadaniyatshunoslik maktabi turli xalqlar va davrlarga oid bitilgan matnlardagi umummadaniy atamalarini o'rganish bilan shug'ullanadi. Ushbu madaniy atamalar tilning faol egasi nuqtayi nazaridan emas, balki tashqi kuzatuvchi nuqtayi nazaridan tadqiq etiladi. Aytish joizki, umummadaniy tushunchalar faqatgina bitta millatga, misol uchun, o'zbek, ingliz yoki rus millatigagina emas, balki butun dunyo xalqlariga tegishli tushunchalar hisoblanadi. Bundan tashqari, dunyoqarash va madaniyatni aks ettiruvchi tushunchalar, xususan, kattalarga hurmat, muhtojlarga saxovat va ayollarga ehtirom ko'rsatish kabi fazilatlar bir vaqtning o'zida ham shaxsga, ham jamiyatga xos bo'lib, milliy o'ziga xoslik va umuminsoniy madaniy xatti-harakatlar sirasiga kiradi. Ular barcha til va madaniyatlarda mavjud, biroq turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

3. V. N. Teliya asos solgan lingvomadaniyatshunoslik maktabi Rossiya va chet ellarda frazeologizmlarni lingvomadaniy tahlil qilishi bilan shuhrat qozongan. U til mohiyatini jonli til egalarining refleksiya nuqtayi nazaridan, ya'ni madaniy semantikani bevosita til va madaniyat subyekti orqali o'rganadi. Bunday yondashuv A. Vejbitskayaning so'zlovchining nutqiy ruhiy holati taqlidi haqidagi qarashlariga yaqin turadi.

4. Rossiya Xalqlar do'stligi universitetida V. V. Vorobyov, V. M. Shaklein va boshqalar tomonidan yaratilgan lingvomadaniyatshunoslik maktabi. Bu maktab vakillari E. M. Vereshchagin va Kostomarovlarning ta'limotini rivojlantirdilar. Mazkur yo'nalish ekvivalenti bo'lmagan til birliklarini o'rganadi. Bu birliklar muayyan madaniyatga xos bo'lib, spetsifik va kumulyativ (til egalarining tajribasini jamlovchi) funksiyaga ega hamda so'zlovchining ongida mavjud bo'lgan so'zlardir. Tillar o'rtasidagi farq madaniyatlar o'rtasidagi farqqa bog'liq bo'lib, bu ayniqsa leksik birliklar va frazeologizmlar misolida yaqqol ko'rinadi. Buning sababi tilning nominativ vositalarining ko'proq g'ayritil voqelik bilan bog'liqligidir" [6; 10-11-b.].

San'atga oid frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlarini o'rganish Rossiyada shakllangan lingvomadaniyatshunoslik maktablarining to'rtinchisiga, ya'ni Rossiya Xalqlar do'stligi universitetida V. V. Vorobyov, V. M. Shaklein va boshqalar tomonidan yaratilgan maktabga tayanishni taqozo etadi. Sababi, bu maktab olimlari frazeologik birliklarni va ularning lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan nazariyalarni taqdim etadilar.

Olima D. U. Ashurova ta'kidlaganidek, lingvomadaniyatshunoslikning eng muhim vazifalaridan biri metodologik shart-sharoitlarni aniqlashtirish, tadqiqotlarning konseptual qonun-qoidalarini ishlab chiqish hamda madaniyat nuqtayi nazaridan ajratilgan til birliklarini tizimlashtirish va tasniflash muammolarini hal etishdir. Yana bir o'zbek tilshunos olimi O'. Q. Yusupov fikricha, lingvomadaniyatshunoslikning asosiy vazifasi xalq madaniyatini lisoniy ko'rinishda namoyon etishdir. Xalq madaniyati til orqali so'zlashuvga aylanadi, aynan madaniyatning tayanch, asosiy tushunchalarini harakatga keltiradi va ularni belgilar, ya'ni so'zlar vositasida ifodalaydi [7; 37-40-b.].

F. M. Mamatova tadqiqot ishida "o'zbek tilidagi «Oq yo'l», rus tilida «Дорого пути», ingliz tilida esa «Have a nice day» va «Bon voyage» kabilarning ma'nosi bir xil bo'lsa-da, har bir tilning lingvomadaniyatida milliy-madaniy mentalitetni aks ettiruvchi leksemalar yordamida ifodalanishi, o'sha xalqlar dunyosining lisoniy manzarasini namoyon etishini ta'kidlab o'tgan.

O'zbek xalqi lingvomadaniyatida "oq" rang — bu tinchlik, beg'uborlik, tozalik, yaxshilik ramzidir. Ya'ni "yo'lingizda hech qanday yomonlik, noxushlik bo'lmasin, yaxshi yetib oling" mazmunida ishlatiladi. Ifodali til birliklari frazeologizmlar, noekvivalent leksika, mifologemalar, ramzlar, metaforalar, konnotativ so'zlar va boshqalardan iborat. Bular qatoriga shu va boshqa tillarda muqobili topilmaydigan so'zlar ham kiradi. Misol tariqasida o'zbek olamining lisoniy manzarasini, o'zbek madaniyatiga xos leksika va frazeologizmlarni keltirish mumkin: *"mehr, shakarob, qovun pishig'i, dasmoya, chorsi, to'y oshi, chilla, nasiya, havas, ko'z tegadi, «do'ppisi osmonda», izzat-nafisiga tegmoq, kesak otmoq"* kabilar. Xuddi shunday, ingliz tilining lisoniy manzarasida ham milliy-madaniy bo'yoqqa ega bo'lgan frazeologizmlar, maqollar va realiyalarni ko'plab uchratish mumkin: *fish and chips* [baliq va qovurilgan kartoshka], *comprehensive school* [umumta'lim maktabi]" [8; 24-b.]. Shu o'rinda N. Djusupovning fikrlarini keltirib o'tish joizdir: "Milliy-madaniy xususiyatlar har bir millat va uning tili uchun o'ziga xosdir. Biroq umumiy (universal, madaniyatlararo)

belgi har bir milliy o'ziga xos ramzlarda" [9; 25–35-b.] namoyon bo'lishi mumkin.

M. L. Kovshova va V. V. Krasnixning ta'kidlashicha, "zamonaviy lingvomadaniyathunoslikning vazifasi sifatida olamning lisoniy manzarasi, milliy mentalitet, madaniy semantika, madaniy konnotatsiya, madaniy fon, madaniy kod kabi tushunchalarni o'z ichiga olgan konseptual apparatni shakllantirish" [10; 250-b.] belgilanadi.

Ushbu ilmiy tadqiqot ishi san'atni ifodalovchi frazeologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, unda o'zbek va ingliz tillaridagi san'atga oid frazeologizmlar milliy-madaniy jihatdan tahlil qilingan.

Ma'lumki, har bir til o'zining milliyligi bilan ajralib turadi, milliylik esa tilning leksik sathida namoyon bo'ladi. Olamning lisoniy manzarasi leksik birliklarda, xususan, frazeologizmlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Bu jihatdan V. Fleysher frazeologik birliklarning tilning milliy qadriyatlarini, tarixi va an'alarini aks ettirishini ta'kidlaydi. V. Fleysherning fikricha, "frazeologiya olam lisoniy manzarasining bir parchasi hisoblanib, millatning moddiy hamda ma'naviy madaniyati, diniy va tarixiy jarayonlarini namoyon etadi" [11, B. 42]. Frazeologizmlarning lingvomadaniy xususiyatlarini o'rganar ekanmiz, madaniyat tushunchasiga alohida e'tibor qaratishimiz joiz bo'ladi. Tillarning qiyosiy tadqiqida Verner milliy madaniyatning inson harakati va muomalasida namoyon bo'lishini ta'kidlaydi. Bu jihatdan til va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog'lanadi. Djon Lions tilni madaniyatning bir qismi deb hisoblaydi. Piter Nyumark esa tilni madaniy xususiyatlarning tarkibiga kiritib, uni ma'lum bir madaniyatning ifoda vositasi sifatida izohlaydi. Shu bois K. Nord til va madaniyat uyg'unligida tilning milliyligini o'rganishda "lingvokulturema" [12, B. 134], ya'ni lingvomadaniyat atamasini qo'llaydi va shu orqali tilni madaniyat bilan yaxlit, ajralmas birlik sifatida ko'radi. Ushbu fikrlarga qo'shilgan holda, tilning milliy-madaniy xususiyatlarini tadqiq etish jarayonida uning ichki tizimi, milliy ong va tafakkur, milliy olam manzarasining o'ziga xos jihatlarini har tomonlama tahlil qilish mumkinligini ta'kidlash lozim. Bu esa tilning milliyligini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Frazeologizmlarning lingvomadaniy xususiyatlarini o'rganishda turli tahlil usullarini qo'llash mumkin. N. G. Vahedi zamonaviy tilshunoslikda frazeologizmlarning milliy-madaniy jihatlarini aniqlashning bir necha yondashuvlarini ko'rsatib o'tadi:

1. lingvomadaniy yondashuv: muayyan tilning milliyligini, millat madaniyati va an'anaviy turmush tarzidagi o'ziga xosliklarni aniqlashga qaratilgan;
2. qiyosiy yondashuv: "yagona konseptual tushunchani ifodalash uchun turli til tizimlarida qo'llaniladigan frazeologik birliklar orasidagi farqlarni aniqlashga yo'naltirilgan" [13, B. 27];
3. lingvomadaniy yondashuv: frazeologizmlarni ma'lum bir millatning jamoaviy ongini shakllantiradigan madaniy vakil sifatida o'rganadi;
4. kognitiv yondashuv: lingvistik bilimlar bilan bir qatorda dunyo manzarasi haqidagi kontekstual ma'lumotlar ham tahlil qilinadi;
5. pragmatik yondashuv: frazeologizmlar pragmatik jihatdan, ya'ni muloqotda pragmatik maqsadga erishishning og'zaki vositalari sifatida tadqiq etiladi.

Hammamizga ma'lumki, til va madaniyatni uyg'unlashtiruvchi omil frazeologik birliklardir, ular ma'lum bir millatning madaniyati va tilining mahsuli hisoblanadi. Shu bois ularni lingvomadaniy jihatdan o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, frazeologik birliklarning milliy-madaniy jihatlarini ularni qiyoslab o'rganish jarayonida yaqqol namoyon bo'ladi. Y. Y. Chikina frazeologik birliklarni qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik doirasida tadqiq etish jarayonida quyidagi vazifalarni belgilaydi: "ularning lingvomadaniy jihatlarini yoritish, variantli va variantsiz frazeologik birliklarni ta'riflash, ular tarkibidagi so'zlarning milliy-madaniy konnotativ bo'yoqdorligini ifodalash hamda frazeologik birliklarning vujudga kelishida milliy mentalitetning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash" [14, B. 47]. Haqiqatan, tillarning qiyosiy o'rganilishida xalq mentalitetiga doir o'ziga xoslik, milliylik yillar davomida saqlanib kelayotgan hamda avloddan avlodga madaniy meros sifatida berilayotgan frazeologik birliklarda ko'zga tashlanadi. Shuning uchun ham biz Y. Y. Chikinning fikriga qo'shib, tadqiqotimizda ingliz va o'zbek tillarida ekvivalentli va ekvivalentsiz frazeologik birliklar ta'rifida madaniy konnotatsiyalarga urg'u berdik. Madaniy konnotatsiyalar esa, ayniqsa, san'atni ifodalovchi frazeologik birliklarda yaqqol ifodalanadi. Shu o'rinda bir misol keltirib o'tamiz. O'zbek tilidagi "nog'orasiga o'ynamoq" birikmasining ingliz tilida "dance to smb's pipe" muqobil variantini keltirishimiz mumkin. Garchi bu frazeologik birliklarning tarjima jarayonida muqobil varianti keltirilgan bo'lsa-da, ushbu iborada ishtirok etgan musiqiy cholg'u asboblari ikki xalqning milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiradi.

G. S. Hojiyevaning ta'kidlashicha, frazeologik birliklar obrazlilik va ekspressivlikni vujudga keltiruvchi murakkab vositalar bo'lib, ular badiiy, siyosiy, publitsistik matnlarning ifodaviy ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi, shuning uchun ham frazeologik birliklarni o'rganish stilistikada ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, frazeologik birliklar ixcham, ma'no jihatidan salmoqdor birliklar sifatida davr ruhiga mos keladi, chunki hozirgi milliy qadriyatlarining tiklanish davri so'zlovchidan tilni chuqur bilishni, fikrni ixcham, asosli, obrazli va ta'sirchan shaklda ifodalashni talab etadi [15, B. 96].

Konnotatsiya muammosini ishlab chiqishda uning mohiyati va tuzilishiga oid munozarali masalalar hali ham mavjud. Konnotatsiya tarkibiga qaysi komponentlar kiritilishi kerakligi masalasida ham olimlarning fikrlari turlicha. Avvalo, konnotatsiyaning komponentlari emotsional, ekspressiv va baholovchidir. Ba'zi tadqiqotchilar frazeologik birliklar konnotatsiyasining yana bir to'rtinchi komponenti — funksional stilistikani ajratib ko'rsatishadi. Biroq bu komponent ko'pincha konnotatsiya tarkibida o'ziga xos deb hisoblanadi, chunki u ma'lum darajada frazeologik birliklarning emotivligi va ekspressivligidan ajralib chiqadi. Ushbu komponentning asosiy vazifasi muloqot holatini ko'rsatish, uning asosiy xususiyati esa frazeologik birliklarning qo'llanish doirasini belgilashdir.

Hissiyot turli his-tuyg'ularni, ya'ni atrofimizdagi olamga, muloqot ishtirokchilariga va xabar mavzusiga bo'lgan

munosabatni ifodalaydi. Masalan, *be merry as a cricket* — juda xursand bo'lmoq; *lost in admiration* — hayratda, lol bo'lmoq; *a heart of oak* — jasur odam; *not worth one's salt* — arzimaydigan, befoyda. Bu hissiy munosabat madaniyat ko'zgusida emotsionallikni aks ettiruvchi obrazli asosni, ya'ni uning tushunchalari, me'yorlari, stereotiplarini anglash natijasida vujudga keladi. O'zlarining hissiy reaksiyalarini bildirish orqali so'zlovchi va tinglovchi umumiy madaniy munosabatlarga kirishadi va shu tariqa olam haqidagi qarashlarida o'ziga xoslikni shakllantiradi. Hissiyot har doim ekspressiv va baholovchidir, shuning uchun ham ba'zi olimlar konnotatsiyaning ushbu alohida komponenti asosiy va boshqa komponentlarni belgilaydi, deb ta'kidlashadi.

Ekspressivlik ko'pchilik frazeologik birliklarga xosdir. Uning semantik vazifasi ifodalangan belgini kuchaytirish va natijada suhbatdoshga pragmatik ta'sir ko'rsatishda namoyon bo'ladi: "*lead someone a dance* — kimnidir burnidan ip o'tkazib olish"; "*be on tenterhooks* — oyog'i kuygan tovuqdek u yoqdan bu yoqqa yurmoq"; "*eat out of somebody's hand* — birovning nog'orasiga o'ynamoq".

So'zlovchining nutq predmetiga munosabati uning subyektiv yoki obyektiv baho berishiga asoslanadi. Bunday munosabat milliy dunyoqarashni aks ettiruvchi qadriyatlar tizimi bilan bevosita bog'liq bo'lgan madaniy bilimlar vositasida yuzaga keladi. Baholash jarayoni ijobiy, betaraf yoki salbiy munosabatni ifodalashni o'z ichiga oladi. Bunda obyekt sifatida shaxs, narsa, harakat va vaziyat tushuniladi. Baholash — bu turli obyektlar, hodisalarning qiymatini aniqlashga imkon beruvchi aqliy jarayonlarning bir ko'rinishi hisoblanadi.

Demak, konnotatsiya qadriyat rivojlanishining shakli bo'lib, voqelik hodisalarini bilvosita aks ettirish vazifasini bajaradi. Frazeologik birliklarni nomlashda ona tilida so'zlashuvchilar o'z his-tuyg'ularini aniq ko'rsatadilar, baholaydilar, voqeani tasvirlaydilar, nutq mavzusiga, suhbatdoshga, vaziyatning o'ziga munosabatini hissiy jihatdan ifodalaydilar. Bularning barchasiga konnotatsiya komponentlarini qo'llash orqali erishiladi, ularning har biri unga yangi mazmun bag'ishlaydi va xalqning milliy-madaniy tajribasi va an'analari haqida ma'lumot beradi.

XULOSA

Frazeologik birliklarni o'rganish masalasi xalqning madaniy va milliy xususiyatlariga to'liq asoslanadi. Xalq madaniyati til xususiyatlarida, ayniqsa, frazeologik o'ziga xos jihatlarida xalqning dunyoni idrok etishining butun qamrovini aks ettiradi. Shu bois frazeologik birliklarda mujassam bo'lgan madaniy ma'no-mazmunning asosiy g'oyasini sharhlashda, avvalo, mavjud bilimlarga tayanib ish yuritish lozim. Bu muhim uslubiy qoidalardan biri sanaladi. Frazeologik birliklarni lingvomadaniy tahlil qilishda konnotativ xususiyatlar mazmunining har qanday tilning ramziy madaniy va milliy o'ziga xosligi doirasida frazeologik birliklarning ichki shakli sifatida namoyon bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Телия В. Н. *Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. – Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с. – С. 225–226. – ISBN 5-88766-047-3. – URL: <https://djuv.online/file/qB9P7bDqWeB0s> Djvu Online
2. Маслова В. А. *Лингвокультурология: учебное пособие*. – 2-е изд., стер. – Москва: Академия, 2004. – 205 с. – URL: https://files.isu.ru/filearchive/edu_files/B1.V.DV.01.01_Lingvostranovedenie_4479.pdf Isu Files
3. Нгуен Тхань Ха. *Отражение национальной культуры во фразеологизмах русского и вьетнамского языков* : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. – Москва, 2016. – 251 с. – URL: <https://avtoref.mgou.ru/new/d212.155.04/Nguen/diss.pdf> Авторраф
4. Jo'rayeva M. M. *Fransuz va o'zbek ertaklarida modallik kategoriyasining lingvokognitiv, milliy-madaniy xususiyatlari* : filologiya fanlari doktori dissertatsiyasi : 10.00.06. – Toshkent, 2017. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/autoabstract/article/view/49091> InLibrary
5. Воробьев В. В. *Лингвокультурология: теория и методы*. – Москва: Издательство РУДН, 1997. – 331 с. – С. 12. – URL: <https://journals.rudn.ru/russian-language-studies/article/view/30667/ru> RU RU Scientific Periodicals Portal
6. Mamatov A. E. *Zamonaviy lingvistika: o'quv qo'llanma*. – Toshkent, 2022. – B. 10–11. – URL: <https://testsayt.cspu.uz/en/zamonaviy-lingvistika> Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
7. Ашурова Д. У. Перспективы научных исследований в свете новых направлений лингвистики // *Филология масалалари*. – 2004. – № 4. – С. 37–40.
8. Mamatova F. M. *Ingliz va o'zbek frazeologizmlarida oilaviy an'ana va munosabatlarning lingvomadaniy tadqiqi* : filologiya fanlari bo'yicha dissertatsiya. – Toshkent, 2022. – B. 24.
9. Джусупов Н. Лингвокогнитивная и лингвокультурологическая интерпретация символа в художественном тексте // *Studia Rossica Posnaniensia*. – 2008. – Vol. XXXIV. – С. 25–35. – ISSN 0081-6884. – URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-0081-6884-year-2008-issue-34-article-14538/c/14538-14212.pdf> Cejsh
10. Ковшова М. Л. *Лингвокультурологический метод во фразеологии: коды культуры*. – Москва: ЛИБРОКОМ, 2012. – 453 с. – С. 273. – ISBN 978-5-397-02652-9. – URL: https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_bibl_1894282/ РусНацЭлБиблиотека
11. Красных В. В. *Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: курс лекций*. – Москва: Гнозис, 2002. – 284 с. – С. 250. – URL: <https://kpi.dtpi.uz/storage/documents/eYPNRQVtePX5vvbqgtmV4oZOKKCF8XlyRGRqobbN.pdf> KPI
12. Fleischer W. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 250 S. – S. 42. – ISBN 3-323-00161-3. – URL: <https://books.google.com/books?id=DBko0QEACAAJ> Google Книги
13. Nord C. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. – 2nd ed. – Amsterdam: Rodopi, 2005. – VII, 274 p. – P. 134. – ISBN 978-90-420-1808-2. – URL: <https://kansalliskirjasto.finna.fi/Record/helka.9919575413506253> Kansalliskirjasto

14. Vahedi N. G. Frazеologik birliklar va ularning milliy xususiyatlarini o'rganishda zamonaviy yondashuvlar // *O'zbekiston xorijiy tillar: ilmiy-metodik elektron jurnal*. – 2019. – № 3. – B. 27.
15. Чикина Е. Е. Выявление национально-культурной специфики фразеологизмов: современные подходы // *INTERCULTUR@L-NET: международный научно-практический электронный журнал*. – Владимир, 2004. – Вып. 3. – URL: http://vfnglu.wladimir.ru/Rus/NetMag/v3/v3_ar09.htm korunb.nlr.ru
16. Hojiyeva G. S. *San'atga oid terminlarning leksik-semantik va milliy-madaniy tahlili (fransuz va o'zbek tillari misolida)* : filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Buxoro: Durdona, **2022**. – **56 b.**
17. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/8695/22514/65dca72e7d725_%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%20%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%BB%D0%B8%D0%B9%202023.pdf
api.scienceweb.uz